

TEORIJE O RASIZMIH

Med novimi socialnimi študijami in pedagoško prakso

Predstavitev. Prof. Birgit Rommelspacher predava in raziskuje na najstarejši šoli za socialno delo Alice Salomon v Berlinu. Je avtorica številnih knjig in člankov s področja feministične psihologije, rasizmov in antisemitizma. Najpomembnejša dela: *Mitmenschlichkeit und Unterwerfung* (Campus Verlag 1992), *Schuldlos- Schuldig? Wie sich junge Frauen mit Antisemitismus auseinandersetzen* (Konkrete Literatur Verlag 1995), *Dominanzkultur. Texte zu Fremdheit und Macht* (Orlanda 1995). Med slovenskim bralstvom je znana predusem po zaslugi Visoke šole za socialno delo, ki je poskrbela za prevode njenih člankov: Mit o ženskem mazohizmu (Zbornik *Spolno nasilje*, VŠSD 1996), Desničarska skrajnost in rasistično nasilje: kontroverznosti o vzrokih (*Socialno delo* 35,3, VŠSD).¹

D. Zaviršek*: Vaša zadnja raziskovanja so posvečena analizam rasizmov v Nemčiji in po svetu. Besedo rasizem se danes v socialnih znanostih uporablja vse pogosteje navkljub njeni negativni obremenjenosti. Ko se vse več govori o rasizmu, pa se tudi poudarja, da je potrebno zavreči kategorijo rase, saj je neustrezna za pojasnjevanje razlik med ljudmi. Kako vi uporabljate pojem rasizem in kakšna je bila pot, ki vas je pripeljala do ukvarjanja z uprašnji rasizmov?

B. Rommelspacher: Prihajam s področja psihologije, kjer sem se ukvarjala predvsem s feministično psihologijo. V svojih analizah sem poskušala odgovoriti na vprašanje, kako vplivajo razmerja moči na osebno doživljanje človeka in kako na človeško interakcijo. Kako vpliva, na primer, na ženske dejstvo, da pripadajo diskriminirani skupini in obratno, kako vpliva na moške to, da pripadajo dominantni skupini ter kako se to kaže v odnosih med ženskami in moškimi. V 80. letih sem bila priča razvnetim debatam, v katerih so emigrantke, temnopolte ženske, Židinke, begunke, očitale belim nemškimi ženskam, da jih feminizem, ki so ga Nemke zagovarjale, izključuje. Trdile so, da Nemke generalizirajo koncept, kaj pomeni biti ženska in zastavljajo cilje, ki izpuščajo omenjene skupine žensk. To me je takrat zelo vznemirilo, debate so bile agresivne in glasne in v procesu te konfrontacije mi je postalo jasno, da ni dovolj, da se kot ženska postavim v pasivni status diskri-

* Dr. Darja Zaviršek, docentka za socialno in kulturno antropologijo na Visoki šoli za socialno delo v Ljubljani.

¹ Tokrat je njen obisk, ki je obsegal predavanja in seminarje omogočil Zavod za odprto družbo Slovenije, organizirala pa Skupina za raziskovanje in uresničevanje psihosocialnih potreb žensk - MODRA. Sama je poudarila, da pomeni njen obisk tudi podporo nevladnim ženskim organizacijam v Sloveniji.

---

minirane osebe. Spoznala sem, da ima vsakdo v sebi različne dele. Sama sem na primer kot bela Nemka, ženska s katoliškimi koreninami, iz srednjega sloja z izobrazbo ter z visokim poklicnim statusom, na strani tistih, ki so dominantni. Morala sem sprejeti, da imam dele, ki me uvrščajo v dominantno skupino, in dele, ki me uvrščajo v podrejeno skupino. To je pomenil paradigmatični premik v mojem spoznavanju realnosti.

Istočasno moramo tudi videti, da ima položaj žrtve, torej položaj diskriminirane osebe, tudi svoje prednosti. Tem privilegijem se človek nerad odreče. To je bila zame zelo zanimiva izkušnja, ki jo doživljam še vedno. Doživljam jo vsak dan, ko govorim z ženskami o feminizmu in govorimo o tem, kaj neko osebo določi v dominantno skupino in kateri družbeni statusi jo določijo v diskriminirano skupino. Vsak dan spoznavam, kako težko je mnogim ženskam, sprejeti to dejstvo.

Drugi primer, ki je bil odločilen za tovrstne diskusije v Nemčiji, je vloga žensk v nacionalnem socializmu. Moško zgodovinarje stoji na stališču, da so ženske omogočile Hitlerju, da je prišel na oblast. Na takšno vrsto zgodovinarstva, ki je bilo tendenciozno in empirično napačno, je feministično zgodovinarje moralo reagirati. Analiziralo je vlogo nemških žensk, t.i. arijskih žensk, v nacionalsocializmu in jih predstavilo primarno kot žrtve. Raziskave so poudarjale, da je bil nacionalni socializem izrazito patriarhalni sistem in da je diskriminiral tudi ženske. Odtod je v 80. letih prišlo do nove diskusije, novih raziskav, kjer je postalo jasno, da so tudi "arijske ženske" sodelovale v rasistični in zatiralni politiki in bile tudi storilke. Iz te perspektive je prišlo do novega pogleda na vlogo žensk. Natančneje je bila analizirana vloga žensk kot storilk. Tako smo lahko videli, da sta dejstvo diskriminacije in dominacije pogosto nekaj sočasnega. To je bila moja osebna pot k temi o rasizemih. K temu pa me je prignala tudi politična atmosfera v Nemčiji, saj smo od leta 1989 soočeni s povečevanjem rasističnega in desno ekstremističnega nasilja. Nobene druge poti ni bilo, kot da se vprašamo, odkod vse to prihaja in kakšen je moj osebni odnos do tega.

To delo je povečalo mojo senzibilnost za obstoj diskriminacije v družbi, ki jo je mogoče videti neprestano. Gre za situacije, kjer je človek sam podrejen, in situacije, v katerih sam zatira druge. Zanimalo me je, katere prednosti prinaša dejstvo, da človek pripada vladajoči "normalnosti", katere negotovosti izziva ravnanje z različnostjo, s hierarhijami, z "drugimi" in kako sem sama kot oseba del dominirajoče družbe. Zanimalo me je, koliko smo to dejstvo internalizirali, navkljub samoumevnemu prepričanju, da smo "tolerantni, odprti, nediskriminirajoči in proti hierarhijam".

Spremenilo se je tudi moje poučevanje. Ko sem predavala predmet socializacija, sem z novo senzibilnostjo lahko videla, koliko različnih socializacij imajo študentje in iz kako različnih kulturnih ozadij prihajajo. Odkar predavam o antisemitizmu, lahko šele ugotovim, da je v mojem seminarju vsaj ena oseba, ki je Židinja ali židovskega porekla. Dokler nisem odprla te teme, je bila realnost homogena. Ko pa se začnemo o tem pogovarjati, se študentke opogumijo in govorijo o svoji lastni identiteti, saj računajo na pripravljenost, da se bodo o tem lahko pogovarjale. To je popolnoma spremenilo situacije na seminarjih. Naš občutek, da v bližini ne obstaja nihče z drugačnim kulturnim ozadjem, je rezultat

---

lastnega tabuiziranja. Obstaja veliko manjšin, ki niso vidne in dokler niso vidne, vsi izhajamo iz predpostavke, da vsi pripadajo vladajoči večini.

D. Zaviršek: V vaši zadnji knjigi, ki je bila v nemškem prostoru deležna široke odmevnosti, razlikujete med klasičnimi rasizmi in modernimi tipi rasizmov. Kakšne so razlike med njimi?

B. Rommelspacher: V Nemčiji je pojem rasizem še vedno tabuiziran, saj je povezan s pojmom nacionalni socializem in z najstrašnejšimi zločini, ki si jih sploh lahko zamišljamo. Zato je mogoče razumeti, da je pojem, ki je obremenjen s tako neverjetno monstrozno negativnim pomenom, težko uporabljati. Še vedno se najpogosteje uporablja pojem 'sovraštvo do tujcev' (Ausländerfeindlichkeit) ali 'strah pred tujci' (Fremden Angst). Vsak pojem skriva zadržani tudi neko teorijo, na primer, 'strah pred tujci' je pojem, ki napeljuje na misel, da imamo opravka z neko antropološko psihološko konstanto. Ali pa pojem 'sovraštvo do tujcev', ki je povsem napačen. Osredotoča se na tujce, kot da bi šlo zares zgolj za tujce in ne za ljudi, kot so Črnski Nemci, ki več generacij živijo pri nas. Kot da Nemec ne bi mogel biti črn. V tem smislu je pojem rasizem preciznejši in zgodovinsko ustrežnejši, ker natančneje opiše zakaj gre. Tudi ostrost, skrita v tem pojmu, natančneje opisuje obstoječe stanje. Če pomislimo na fizično nasilje na ulicah, na umore in na požgane domove kjer živijo begunci, na nasilne zakonske predpise, ki imigrantom ne dajejo enakih političnih pravic, potem ni ustrezno, da bi iskali blagi pojem, ki naj najlepša trdo socialno realnost.

Rasizem pomeni povezavo bioloških znakov z notranjimi lastnostmi osebe. Klasična oblika je kolonialni rasizem, ki je ljudem temne barve pripisal manj vredne človeške lastnosti. Predpostavljalo se je, da so temnopolti ljudje primitivni, necivilizirani, manj inteligentni. Ta prepričanja so povezana z nastankom moderne liberalne misli in z nastankom moderne znanosti. V času misionarskih osvajanj sveta je moderna znanost, predvsem antropologija, klasificirala in hierarhizirala človeštvo v različne rase. Ni naključje, da je evropska bela "rasa" bila uvrščena na vrh te hierarhije. Ozadje tega "znanstvenega" kategoriziranja človeštva leži v nerešljivem nasprotju. Po eni strani imamo moderne principe enakosti in pravičnosti vseh ljudi, ki jih je propagirala tradicija francoske revolucije, po drugi strani pa imamo njihovo nasprotje, saj so bili ljudje dehumanizirani, zasluženi, razčlovečeni. To nasprotje je terjalo "znanstveno" utemeljevanje, zakaj lahko na primer Francozi ali Angleži, ki se sklicujejo na politiko enakosti in človekovih pravic, v istem hipu ravnajo z ljudmi na nečloveški način. Ali na primer ZDA, ki so do 60. let s suženjsko politiko kratile enake pravice temnopoltim ljudem, obenem pa so se definirale kot model človekovih pravic v svetu. Ta konflikt med enakostjo in pravičnostjo na eni strani in dejansko neenakostjo, je tudi danes stalni izvor rasizma. Mi, ki živimo v relativno stabilnih ekonomskih državah, obenem pošiljamo ljudi na naših mejah nazaj v smrt in v revščino. Če se zares soočimo s to realnostjo, občutimo v sebi neprestani konflikt in napetost. Nasprotno pa rasist izdela enostavnejšo podobo realnosti tako, da reče: "Ti ljudje kaj drugega ne zaslužijo!" To je tradicionalni temelj modernega rasizma. Še vedno so znani kvazi-znanstveni

---

pristopi, kot na primer merjenje inteligence v ZDA, ki naj dokaže, da so temnopolti manj inteligentni kot beli.

Obstajajo pa tudi moderne oblike rasizmov, na primer Steward Hall govori o neo-rasizmu, kjer se pripadnost določeni kulturi definira kot biološki znak. Klasični primer je v Nemčiji anti-islamski rasizem. Pripadnost islamu se uporablja kot kvazi-biološki znak: človeku, ki je pripadnik islamske religije in kulture, se pripišejo določene biološke lastnosti, ki so podedovane in nespremenljive in določajo osebnost v celoti. Podoben primer je antisemitizem, ki je izvorno opredeljeval religiozno razliko med kršanstvo in judovstvom. Ta razlika se je lahko izničila s krstom, v modernem času pa se je sovraštvo do Judov transformiralo v biologistični koncept antisemitizma. Židje naj bi potemtakem pripadali semitski rasi in so zatorej določeni prek svoje usode. Njihove kulturne značilnosti so bile preoblikovane v domnevne genetske razlike. Rasistična raziskovanja so merila velikost in oblike lobanj in dolžino nosov, v resnici pa je šlo za nesmisel. Celo nacisti, ki so tovrstna rasistična raziskovanja fanatično izvajali, so morali ugotoviti, da takšna merjenja ne prinesejo rezultatov. Če so hoteli zares ugotoviti, kdo so bili Judje in kdo ne, so morali iskati po cerkvenih knjigah za imeni tistih, ki niso bili krščeni. Ta primer kaže kvazi-biološko teoretiziranje in ideologiziranje kulturnih razlik, čeprav so tudi same kulturne razlike družbeno ustvarjene.

Za našo situacijo v Nemčiji je pomemben rasizem proti Slovanom, v katerem se manifestira stoletja dolga dominacija Zahoda v odnosu do Vzhoda. V Berlinu se to kaže v sovraštvu do Poljakov. Pomemben je tudi anti-ciganizem, torej stoletja dolgo sovraštvo do Romov in Sintov.

D. Zaviršek: Mnoge socialne študije se danes osredotočajo na iskanje odgovorov, odkod moderni tipi rasizmov. Odgovori so med seboj različni, vendar nezadostni, še zlasti, ko gre za nevidne ali celo neintencionalne rasizme. Vaša kritika je usmerjena predvsem na pomanjkljive sociološke in psihološke interpretacije fenomena rasizmov. Zakaj vsi ti teoretski koncepti ne morejo povsem pojasniti fenomena modernih rasizmov?

B. Rommelspacher: Ko so leta 1989 izbruhnila rasistična in desno ekstremistična nasilja v Nemčiji, so znanstveniki in politiki poskušali najti odgovore na te izbruhe. Če se osredotočim le na znanost, naj rečem, da je vsaka disciplina našla tisto razlago, ki jo je v svojih teorijah že tako ali tako zagovarjala. To velja tudi za politiko. Razlage so služile temu, da so že obstoječe teorije dobile še večjo težo. Sociologija je poudarjala teorijo o družbah tveganja. V tej teoriji se govori predvsem o posameznikovi izgubi perspektive, individualizacijskih procesih in o postmodernih družbi, ki s sabo prinaša brezštevilnost tveganj in negotovosti pri individualnih odločitvah. S to teorijo so poskušali pojasniti tudi naraščajoči rasizem. Rečeno je bilo, da so mladi, ki so nasilni, ljudje brez orientacije, trdnih okvirov, brez prihodnosti in brez perspektive. Podobne razlage je bilo mogoče najti v političnih interpretacijah. Brezposelnost, brezdomstvo, vse večje razlike med revnimi in bogatimi, naj bi bili glavni razlogi za naraščajoči rasizem. Psihologija je po drugi strani izhajala iz analiz osebnih biografij. Mladi nasilneži naj bi potemtakem v otroštvu

doživljali nasilje, sedaj pa prenašajo izkušnje preživetega nasilja na šibkejše. Ti mladi ne upoštevajo drugih, ker sami niso bili upoštevani. Feministične analize pa so v nasilju do imigrantov videle moško sovraštvo in dejansko je šlo v 97 odstotkih za nasilne mlade moške. V vseh omenjenih razlagalnih modelih je nekaj resnice. Vseeno pa se vsiljujeta dve stvari: prvič, gre za teorije, ki so obstajale že prej in ne morejo povsem pojasniti vprašanja rasizma, in drugič, vse omenjene razlage, razen feministične, spremenijo dejanske storilce rasističnega nasilja v žrtve. Storilci tako postanejo ljudje, ki so obrememljeni z individualizacijskimi procesi in s tveganji, ki jih prinaša postmoderna družba. Govori se o mladih, ki imajo posebno težke probleme, so brezposelni in tako naprej. Tako pridemo do zaključka, da so žrtve rasističnega nasilja prav ti mladi ljudje in ne tisti, ki so zares preganjani. Zato mislim, da imajo vse naše teorije zelo močno razbremenilno vlogo. Odločilnega pomena je, da so v zadnjih letih nastale številne empirične raziskave o tem, kdo so v resnici povzročitelji. Vse študije dokazujejo, da povzročitelji rasističnega nasilja v Nemčiji niso osebe, ki bi bile posebno obremenjene z različnimi problemi, pa naj gre za njihovo osebno biografijo ali ekonomsko pomanjkanje. Nasprotno, večina prihaja iz ekonomsko dobro stoječih družin in razmeroma stabilnih notranjih odnosov. Vedno nove raziskave, ki nastajajo v zadnjem času, pa to še potrjujejo.

To ne pomeni, da ti mladi ljudje nimajo problemov, nekateri so brezposelni, nekateri zares prihajajo iz problematičnih družin, iz popravnih domov ipd. Vendar te osebe ne predstavljajo večine in ne tvorijo višji odstotek, kot je odstotek oseb s problemi v celotni populaciji. Nasilni mladi ljudje prihajajo prav tako iz dobro stoječih družin odvetnikov in zdravnikov, kjer vsaj na zunaj ni videti problemov. Tudi psihološki dejavniki, kot na primer, ali imajo nasilneži prijatelje ali ne, ali so osamljeni ali ne vse to v resnici ne pojasnjuje njihovega obnašanja in ne kaže neke tipične podobe. Edino očitno razliko je najti v spolu nasilnežev, saj je večina moških. Tudi starost storilcev je omejena na obdobje mladosti in se giblje od 13 ali 14 let do 24 let. Pri teh rezultatih moram poudariti, da govorim o nasilnih oblikah rasizmov, kar je največja značilnost mladih moških. To pa ne pomeni, da ženske niso rasistično naravnane. Zato je potrebno analizirati, katere specifične oblike rasizmov obstajajo glede na razlike po spolu in tudi to, kaj se zgodi z nasilneži, ko so stari nad 24 let. Ali potem nenadoma niso več rasisti? Ali pa se ta oblika rasizma spremeni v drugo.

Zato v fenomenu rasizma, ne moremo videti le izražanje lastnih problemov, temveč povsem jasno zahtevo po nadmoči in dominaciji. V njegovem jedru je ideja: "Mi smo tisti, ki spadamo sem, ostali spadajo na rob družbe ali ven iz nje!" Nasilje v tem smislu pomeni določitev nekega družbenega prostora. Ne moremo reči le, da je nasilje posledica tesnobe in frustracij. Vemo, da se bo nasilje povečalo, če bo tisti, ki ga izvaja, z njim uspešen. Izvajal ga bo naprej, saj povzroča nasilje mladim tudi veselje, mladi uživajo v nasilju. Prav zato rasistično nasilje ne moremo videti zgolj kot izraz soočanja z osebnimi problemi, temveč moramo vedeti, da gre za načine, ki so se jih mladi naučili. To jih dela močnejše, prinaša jim socialno moč. Zato mnogi tudi nimajo občutkov krivde. Nasprotno, čutijo, da so storili prav, saj so naredili zgolj to, kar vsi ostali samo mislijo. Občutijo se kot vidni znaki tistega, kar na prikrit način obstaja v celotni družbi. Prav zato moramo družbene razloge

---

za dominacijo, izločevanje, marginalizacijo, ki se razkrivajo v teh rasizmi, analizirati prav tako natančno, kot notranjo dinamiko in problematiko storilcev.

D. Zaviršek: V času vašega obiska ste se srečali s številnimi ljudmi v Sloveniji. Mnogi trdijo, da rasizem pri nas ne obstaja in da je Slovenija premajhna, da bi bila rasistična. Kakšna je vaša teoretska interpretacija te trditve?

B. Rommelspacher: Situacija v Sloveniji je v temelju drugačna kot v Nemčiji. Slovenija ima v svojih težnjah po priznanju in neodvisnosti tudi izkušnje diskriminacije, saj velja za državo, ki je majhna in je ideološko pripadala vzhodnemu komunističnemu bloku. To pomeni, da se Slovenija čuti v odnosu do močnejših zahodnih držav, kot so Nemčija, Francija, manjvredna. Občuti, da se je pogosto ne jemlje resno. To je velika razlika z Nemčijo, ki ima v Evropi primarno dominanten položaj. Mogoče je narediti primerjavo s položajem žensk, ki se občutijo kot diskriminirane in so tudi v resnici diskriminirane. Zato pogosto predpostavljajo, da same ne morejo poniževati in diskriminirati drugih. Mislim, da se tudi v Sloveniji najprej občuti in prepozna lastna diskriminacija s strani drugih, spregleda pa se druga plat. Namreč, da tudi Slovenija diskriminira in se skriva za občutkom lastnega zatiranja s strani drugih. Če pogledamo, kakšen je odnos do ljudi z juga ali do Bosancev, potem najdemo povsem jasen hierarhični sistem. To sem doživela v številnih diskusijah v Sloveniji. Slovenci se vrednotijo kulturno višje kot ostali ljudje z juga. Prav tako sem doživela v diskusijah, da obstajajo kulturne napetosti do Muslimanov, da je torej anti-islamski rasizem bolj ali manj prikrito prisoten. Geografska majhnost proizvaja neko samoumevnost, kot da nimamo z velikimi zgodovinami imperializma, kolonializma, nobenega opravka. Večkrat sem slišala, da tu ni temnopoltih ljudi in verjamem, da jih je malo. Vendar sem tudi sama v Nemčiji verjela, da jih ni. Slovenija se trudi, da bi pripadala dominantnim kolonialnim kulturam. Vzemimo na primer obisk papeža, nekritično orientacijo k zahodni Evropi. Povsem jasno je, da ta proces spremlja težnja po razmejitvi s tistimi, ki ne pripadajo dominantni skupini. Zato mislim, da obstajajo ostre oblike rasizma, vsaj nezavedno, kajti čimbolj želim pripadati kolonialni kulturi, bolj se moram razmejiti od tistih, ki tja "ne spadajo". Posebno mi je padlo v oči, da o tem zelo težko govorite. Mislim, da je to zares težko, ker je zelo novo in blizu zaradi vojne. Trajalo bo še dolgo, preden se bo zares mogoče soočiti s temi procesi. Pri nas je trajalo 50 let in zares osupljuječe je, da je potrebno tako dolgo obdobje, da lahko o tem govorimo. Tudi v Izraelu je bilo tako in zanimivo je, da se v Nemčiji danes govori več o holokavstu, kot o komunističnem zatiralskem režimu v vzhodni Nemčiji. Lažje se je pogovarjati o zgodovinskih dogodkih kot o sedanjosti.

D. Zaviršek: V Evropi in tudi pri nas, se veliko govori o multikulturalizmu. Nekateri to besedo povečujejo in v njej vidijo rešitev napetosti med kulturnimi raznorodnostmi, drugi pa jo kritizirajo zaradi zlorab, ki jih prinaša. Tudi v Sloveniji smo bili priča takšnim zlorabam. Enkrat se multikulturalizem uporablja za opravičevanje nasilnih dejanj pripadnika etnične manjšine (mariborski Rom), drugič pa

---

se ideja multikulturalizma obsoja kot izvor nevarnega rahljanja kulturne homogenosti.

B. Rommelspacher: V pojmu multikulturalizem se zrcalijo vse vrste političnih prepričanj. Multikulturalizem ni niti desni niti levi koncept sam po sebi. Ne moremo ga identificirati le z eno politično smerjo. Imamo tim. desni multikulturalizem ali etnopluralizem, ki se je teoretično razvil predvsem v Franciji. Gre za idejo, da vsaka kultura obstaja sama zase in naj takšna tudi ostane. Gre torej za koncept soobstoja različnih kultur, ki nimajo med seboj nič skupnega. To je zelo statičen in hermetičen koncept kulture, ki nima zveze z realnostjo. Kulture so vedno procesi, ki se v interakcijah med seboj razvijajo naprej. Nobena kultura ni homogena monada. V resnici se ta koncept prav tako naslanja na hierarhizacije na prikrit način, saj je krščanska kultura vedno definirana kot najbolj človeška, napredna, premišljena. Po drugi strani pa na primer islamska kultura predstavlja barbarstvo srednjega veka.

Obstaja pa tudi levi multikulturalizem, ki kot željeni cilj proklamira soobstoj različnih kultur v neki družbi. Multikulturalizem je v tem smislu produkt meščanskega gibanja, ki se je razvilo najprej v ZDA, kjer so se temnopolti ljudje in druge etnične manjšine borile za to, da so postale vidne in da so jih začeli jemati resno. Zahtevali so politične pravice. V Kanadi in v Avstraliji je zatorej prišlo do zelo diferencirane multikulturalistične politike, kjer imajo na primer imigrantski otroci pravico do materinega jezika in imajo s tem enake ali vsaj podobne možnosti v šolah, izobraževanju. V teh državah je pomembna tema vprašanje družbene porazdelitve moči. To je, po mojem mnenju, povsem drugačen koncept multikulturalizma kot tisto, kar sem prej imenovala desni multikulturalizem. Če se vprašamo, kako se odražajo ti različni koncepti v neposrednih odnosih ljudi iz različnih kulturnih ozadij, bi desna varianta pomenila, da drugega povsem identificiramo z njim in z njegovo kulturo in celotno obnašanje razumemo le prek pripadnosti določeni kulturi. Tako ne vidimo več vsega tistega, kar je vsem skupno. To pomeni, da se razlike absolutizirajo. Vpliv tega je, da se v psihosocialnih službah pogosto piše o muslimanskih priseljencih, ki pridejo v Nemčijo, kot da so konfrontirani s popolnoma drugačnim svetom. Potemtakem naj bi doživeli kulturni šok. Migracija je definirana kot patološki dejavnik sam na sebi. Ljudje po tej teoriji morajo postati shizofreni, če začnejo živeti v drugi kulturi. To je hipoteza kulturnega konflikta, ki predpostavlja, da so otroci iz tuje kulture zaradi migracije nujno psihično poškodovani. Ne vidi pa se, da razvijejo migrantski otroci in mladi lastno migrantsko kulturo, lastne sinteze. Spregleda se, da ne obstaja preprosto nemška kultura in kultura migrantov, temveč da nastaja iz tega neka nova kultura, ki je vedno v procesu spreminjanja. Glavni problem v komunikaciji med ljudmi različnih kulturnih ozadij je vprašanje, kako ravnati z razlikami in podobnostmi, kako ohranjati to ravnotežje. To pomeni, da ne smemo absolutizirati razlik in tudi ne ravnati tako, kot da smo vsi enaki, saj to nasprotno negira različnosti in različne kulture. To ravnotežje ni lahko najti.

D. Zaviršek: V vaših analizah vas zanimajo tudi rasizmi, ki jih doživljajo ljudje etničnih manjšin, revni, prizadeti, stari, ko prihajajo po pomoč v psihosocialne službe. Pokažete, da pomoč nikoli ni vrednotno nevtralna, temveč je povezana s socialnim in kulturnim kontekstom. Kako se kažejo rasizmi v psihosocialnih službah?

B. Rommelspacher: Psihosocialne službe o sebi pogosto mislijo, da so zagovornice zatiranih in šibkejših. V resnici pa tudi same izključujejo in same reproducirajo vladajočo normalnost. To se dogaja tudi takrat, ko govorijo, da "pomagajo". Tradicionalna oblika takšne diskriminacije je bila v preteklosti dobrodelna karitativna pomoč, ki je dajala pomoč tistemu, ki jo je potreboval, obenem pa je dojemala drugega le kot žrtev, ki je potrebna pomoči. Takšen človek ni imel nobene pravice do soodločanja. Ni imel enakih pravic. Glavno vprašanje je, katera podoba normalnosti tiči za koncepti pomoči. To pomeni, zadaj za strukturo, za ideologijo in teorijo in za ljudmi, ki delajo v psihosocialnih službah. Katere normalnosti zagovarjajo? Na to lahko gledamo iz različnih ravni. Strukturna raven dokazuje, da migranti mnogih psihosocialnih in socialnih služb ne uporabljajo. Razlog leži v tem, da imigranti nimajo zaupanja v službe, v katerih ni zaposlenih ljudi iz etničnih manjšin. Pripadniki etničnih manjšin ne prihajajo po pomoč, ker v teh službah ne vidijo resnične pomoči zase. Delo teh skrbstvenih služb dojemajo bolj kot ustanove, narejene za potrebe nemških državljanov in državljanek. S strani nemških strokovnjakov bo ta situacija interpretirana drugače. Verjame se, da so migranti in migrantke premalo izobraženi, neinformirani, se premalo zavedajo problemov in zato ne iščejo pomoči v socialnih službah. Ne zavedajo pa se, da je to posledica njihove strukture, kot se kaže navzven. V njihovem kolektivu imajo le redko pripadnika manjšin in svetovanja ne ponujajo v različnih jezikih. Na ravni ideologij je popolnoma jasno, da hitro naletimo na nerazumevanje s strani ljudi iz neevropskih kultur, če na področju pomoči in terapij poudarjamo predvsem zahodne koncepte kot so terapevtski pogovori, izražanje čustev, verbaliziranje notranjega doživljanja ipd. V teh konceptih se skriva zahodna podoba človeka, katere jedro je individualizirana in k avtonomiji stremeča predstava o človeškem življenju. V takšnih okvirih postanejo ostale strategije za reševanje konfliktov, sekundarnega pomena. Nemške svetovalke in terapevtke na primer poudarjajo, da so turški klienti osredotočeni na avtoriteto in da bodisi nočejo ali pa ne znajo sami reflektirati, kaj se jim v življenju dogaja. Pomembno je, da postane nemškim svetovalkam jasno, da obstajajo tudi drugačne vrste reševanja konfliktov, drugačni načini interakcije, drugačno zastavljanje problemov, ki ne morejo biti takoj negativno definirani. Sama se zavzemam za koncept delitve moči, 'power sharing', ki se mora začeti že v glavi. 'Power sharing' se mora videti že v strukturi zaposlenih v tem smislu, da se naredi več za dobro izbrzbo pripadnikov etničnih manjšin, da dobijo tudi pomembna, vodilna delovna mesta. Le tako se spreminjajo negativne podobe o pripadnikih etničnih manjšin v naših glavah.

D. Zaviršek: Rasizmi so vedno tudi težnja po reproduciranju norme normalnosti. Zakaj po vašem mnenju večina ljudi teži k tej normi normalnosti?

B. Rommelspacher: V naši individualizirani kulturi ni vedno tako, da želi človek ustrezati normam, saj pogosto teži k izjemnosti. Obstaja tudi kult enkratnosti, razločevanja od mase, torej elitistični koncept individualizacije. Obenem pa pripadniki dominantnih kultur praviloma ne vidijo, koliko moči imajo zato, ker pripadajo tej dominantni večini. Razmerja moči v vsakdanjem življenju se kažejo tako, da lahko oseba, ki odgovarja vladajočim normam s prstom kaže in se odvrne od tistih, ki ne sledijo vladajočim normam. Biti del normalnosti daje moč, ki jo je mogoče izvajati nad drugimi. Za nekoga s temno barvo kože, ki zaradi tega takoj pade v oči, je ta neprestana "vidnost" neverjetni stres. To pomeni biti vedno v vlogi tistega, ki je "drugi". Anonimnost v normalnosti ima zato tudi razbremenilni efekt. V normalnosti ljudje neprestano potrjujejo drug drugega. Najbolje se to spozna, če ima človek drugačno mnenje in z njim moti konsenz: "vsi smo enakega menja". To zahteva veliko energije, saj so vse neformalne strukture, ki pomenijo dostop do položajev v naši družbi, strukturirane prek tega konsenza normalitete. Analize o tem prihajajo predvsem iz feministične teorije, na primer, kako se porazdeljuje delovna mesta, kakšen je dostop do sfere javnosti, možnosti za publiciranje. Vse to je določeno prek neformalnih struktur, ki usmerjajo dostop do vladajočih mest. Pri etničnih manjšinah ima vedno znova pomembno vlogo tudi stereotip manj kompetentnih in manj inteligentnih ljudi. Če pomislim sedaj na moje delovno področje, na primer dostop do profesorskega mesta, imamo pri nas sicer princip pozitivne diskriminacije na področju etničnih manjšin, vseeno pa nam ni uspelo, da bi zaposlili vsaj eno osebo z drugim kulturnim ozadjem. Prav na področju socialnega dela bi morala biti izkušnja bikulturalnosti, morda izgnanstva, doživljanja "tujstva" pomemben del, ki bi se moral ceniti kot kvalifikacija, vendar ni tako. Obenem pa etnične manjšine ponotranjajo negativni odnos do sebe: pripadniki etničnih manjšin pogosto mislijo, da je nemški trapevt boljši od tistega, ki prihaja iz njihove kulture.

D. Zaviršek: Ali mislite, da so antirasistične kampanje učinkovit način za zaustravitve bodisi klasičnega tipa rasizmov, kot je odkrito nasilje bodisi bolj prefinjenih, skritih tipov rasizma?

B. Rommelspacher: Strategije proti rasizmom se morajo izoblikovati na različnih ravneh, saj tudi rasizmi delujejo na številnih ravneh. Ni dovolj delovati le na osebnih ravni, na primer z izobraževanjem proti rasizmu. Potrebno je tudi delo na strukturni ravni v smislu 'power sharing' in pozitivne diskriminacije. Potrebujemo kampanje, ki naj vplivajo na javno mnenje. Raziskave v Nemčiji so pred kratkim ugotovile, da obstaja zveza med televizijskimi oddajami o politiki do azilantov in med rasističnim nasiljem. Vedno, ko je bilo v medijih več govora o poostritvi zakonov v zvezi z azilanti in imigracijsko politiko, se je pojavilo več primerov rasističnega nasilja pa tudi rasističnega pisanja. Če se je o tem v medijih govorilo na

---

pozitiven način, v smislu izboljšanja položaja etničnih manjšin, je bilo tudi rasiističnega nasilja manj.

Če pogledamo v zgodovino, imamo vedno procese rasifikacije in procese derasifikacije. Ni res, da negativne podobe, ko enkrat nastanejo, takšne vedno tudi ostanejo. Negativne podobe so del procesov spreminjanja. Če pogledamo zgodovino krščanstva v odnosu do islama, ki je več stoletno sovraštvo, vidimo, da so obstajala tudi obdobja, ki so bila znana po kooperativnemu razmerju med tema dvema kulturama. Potem pa je spet prišlo do militantnega in agresivnega obdobja. Za Nemce so bili Francozi glavni sovražnik, danes pa o tem sploh ne moremo več govoriti. Za socialne znanosti bi bilo pomembno, če bi analizirali, kateri procesi so krepili derasifikacijo v zgodovini. To so stvari, ki se jih lahko naučimo iz zgodovine.

D. Zaviršek: Najpogostejši razlog za širjenje rasizmov vidijo mnogi v ekonomski ogroženosti prebivalstva. Če bi torej vsi ljudje imeli delo, živeli v lepih hišah in imeli v družbi cenjene družbene vloge, bi potemtakem rasizmi izginili?

B. Rommelspacher: Zgodovinske raziskave kažejo, da so bili pogosto prav dobro stoječi višji sloji nosilci rasizmov. Izobraženi sloj, profesorji in drugi višji srednji in visoki sloji so bili prvi, ki so se v Nemčiji zavzemali za nacistično antisemitistično ideologijo. Če pogledamo le ekonomski aspekt, ki nikoli povsem ne pojasnjuje rasizme, lahko rečemo, da več ko ljudje imajo, večji je njihov strah, da bodo vse to tudi izgubili. Tudi njihov strah pred izgubo moči postane večji. Z ekonomskim blagostanjem nastane tudi nov motiv za rasizme. Zato ni ekonomska preskrbljenost nobena zaščita pred rasizmi. Strah pred izgubo moči je prav tako pomemben kot situacija, ko je nekdo brez moči in konkurira z drugim za pridobitev moči. Izginotje rasizmov je zgolj zavesten proces, ki mora nastati v glavah ljudi in v družbeni strukturi.

Darja Zaviršek